

LES LLICÈNCIES REIALS PER PREDICAR ALS JUEUS I ALS SARRAÏNS (Segles XIII-XIV)*

per Jaume Riera i Sans

Els nombrosos treballs i assaigs que modernament s'han ocupat de l'ofensiva missionera de l'Església occidental del segle XIII, passen per alt la consideració d'un mecanisme pràctic que aleshores condicionava fonamentalment l'activitat dels missioners. La forma cortesa i educada de realitzar la confrontació de les tres creences que presenta l'anònim *Libre del Gentil e los Tres Savis* és completament utòpica, i ha despistat mant historiador. L'autèntic Ramon Llull sabia molt bé que per predicar als jueus i als sarraïns, especialment en territoris sotmesos a sobirans cristians, calia aconseguir abans un "poder", sense el qual no era factible ni tan sols parlar en públic. I així, al seu *Dictat de Ramon*, datat l'any 1299, Ramon Llull s'adreçava al rei Jaume II de Catalunya-Aragó i li demanava "que·m donets poder // per vostres regnes e comtats, // castells, viles e ciutats, // que·ls serryays faça ajustar, // e los judeus, al disputar // sobre·st novell nostre dictat, // ... // e adonchs mostrarem tot clar // que nostra fe és veritat // e que·ls infels són errat".¹

Alguns assagistes moderns, quan es refereixen a aquelles activitats proselitistes, fan la impressió de pressuposar que els jueus i els sarraïns de la Baixa Edat Mitjana sentien una certa propensió a informar-se sobre el contingut de la religió cristiana, i atenien volenterosament a les exposicions dels predicadors. La realitat és justament el contrari. Als països dominats pels cristians, si no era amb la intervenció dels oficials reials obligant per la força els jueus i els sarraïns a congregar-se, a escoltar l'exposició dels dogmes cristians, i, en el seu cas, a disputar sobre els respectius dogmes religiosos, el missioner més ben preparat i més ben

dotat de dialèctica i de capacitat persuasiva es veia reduït a una inactivitat forçosa, mancat d'oients i d'interlocutors. Al missioner cristià en general, i a Ramon Llull en particular, li calia l'auxili del braç seglar per poder començar a exercir el seu ofici apostòlic; auxili que només era possible si disposava d'un rescripte del sobirà adreçat als seus oficials manant-los obligar els infidels a reunir-se i escoltar el missioner.

Tals manaments del Rei o dels Infants lloctinents reials als seus oficials perquè obliguessin els jueus i els sarraïns a congregar-se i escoltar els missioners són allò que, seguint la terminologia de l'època, eufemísticament, anomenem "llicències reials per predicar". La coneguda i sovint citada llicència atorgada per Jaume II a Ramon Llull el 30 d'octubre de 1299 —exactament el "poder" que havia sol·licitat amb el seu *Dictat de Ramon*—, no és un rescripte de naturalesa singular o ocasional. Ben al contrari, és un rescripte normal; tant, que estava fins i tot previst als formularis de l'escripçania reial del segle XIV. Des de molt abans fins molt després de Ramon Llull, els sobirans catalans expediren "llicències" per predicar. Algunes foren col·lectives, en favor dels bisbes i dels frares dominicans i franciscans; d'altres, com la de Ramon Llull, en favor de missioners particulars.

L'objecte del present treball és exposar la successió cronològica, les particularitats redaccionals i la casuística a què donaren lloc aquests nombrosos rescriptes atorgats pels Reis i els Infants del Casal de Barcelona. Amb la qual cosa voldríem posar un contrapunt i un correctiu als tòpics, a la grandiloquència i a les exageracions tendencioses que es troben expressades sovint als treballs que tracten dels esforços missioners del segle XIII i XIV.²

Partim de l'estatut general de Jaume I, promulgat l'any 1243, que representa l'inici de l'ofensiva missionera, i acabem amb una llicència particular expedida per l'infant Martí, l'any 1390, pocs mesos abans dels cruels avalots que destruïren moltes de les principals jueries de la Corona d'Aragó i provocaren tanta multitud de baptismes forçats. Aquí deturem la nostra exposició. A partir de 1391, les condicions socials dels subjectes passius de l'activitat missionera canvien notablement, i aquesta es diversifica: tot continuant els esforços per convertir els jueus que encara romanien —dels sarraïns, com veurem, feia molts anys que ningú se n'ocupava—, apareix amb més urgència la necessitat de catequitzar els ja convertits o batejats. Tot allò que els eclesiàstics operaren durant els segles XV i XVI, en les dues direccions, sobretot per instruir els conversos en la nova religió, postula una exposició a part.

LES LLICÈNCIES COL·LECTIVES

No hi ha cap inconvenient a atribuir a fra Ramon de Penyaforç la inspiració i fins la redacció de l'estatut general de 1243 que ara comenta-

rem. Tres anys abans, el futur sant havia deixat el generalat de l'orde dominicà, i és ben possible que aleshores s'ocupés a organitzar l'acció missionera envers la massa de musulmans del regne de València, acabat de conquerir o en vies de completa conquesta, i fins i tot comencés a planejar les anomenades escoles o estudis de llengües orientals.

Cal tenir present, però, que la publicació de l'estatut, el març de 1243, precedí de molts anys el funcionament de les càtedres de llengües i d'escrits religiosos dels musulmans i dels jueus;³ l'estatut i les escoles, doncs, són dos fenòmens històrics que, en principi, no s'han de vincular, encara que tinguin idèntics objectius. D'altra banda, el poder temporal no prengué cap iniciativa en la formació dels missioners, la qual estarà sempre a càrrec exclusiu de les institucions eclesiàstiques. No ens correspon de parlar-ne. Ara ens referim únicament al fet que durant el concili eclesiàstic celebrat a Lleida, el dia 12 de març de 1243 (o 1242 de l'Encarnació), el rei Jaume I publicà un solemne estatut de caire programàtic posant la màquina estatal al servei de l'acció missionera.

L'estatut, que fa la impressió d'haver estat meditat i dictat amb visió realista, conté únicament tres punts molt breus i concrets, que són els que es consideraven bàsics i elementals per a la consecució dels objectius missioners. En primer lloc, sancionava que els conversos no havien de perdre avantatges econòmics a l'hora de la conversió; després, intentava impedir que els conversos baixessin en l'apreciació social, i en tercer lloc feia possible la confrontació dialèctica entre els missioners i els infidels.⁴

No tractarem ara dels dos primers punts —la indemnitat de béns dels conversos i la prohibició d'insultar-los—, per més que siguin crucials per comprendre que la conversió voluntària i espontània d'infidels fou sempre esporàdica, i que els mateixos dirigents eclesiàstics i civils que desitjaven les conversions no preveien que poguessin produir-se massivament. Ara assenyalarem només que el tercer punt establia que els jueus i els sarraïns residents a cada ciutat, vila o població dels dominis de Jaume I estaven obligats a congregar-se quan l'arquebisbe de Tarragona, els bisbes i els frares dominicans o franciscans hi anessin per predicar-los la paraula de Déu; la qual obligació, naturalment, anava acompanyada del manament als oficials reials perquè obliguessin els jueus i els sarraïns a assistir-hi, per força, si de grat no hi acudien. Del ritme o freqüència amb què es produirien les predicacions, no en deia res.

Tots tres punts de l'estatut, que aspirava a tenir categoria de llei fonamental als regnes de Jaume I, foren declarats sants i lloables, i aprovats i confirmats per papa Innocenci IV en una butlla del 20 d'agost de 1245 adreçada a l'arquebisbe de Tarragona.⁵ L'estatut no fou mai derogat, sinó, com veurem, aplicat, sancionat i confirmat pels reis successors, però les primeres notícies de predicacions a infidels són de l'any

1263. Han de passar vint anys perquè tinguem alguna notícia concreta de predicacions fetes a infidels súbdits de Jaume I.

El primer predicador de qui tenim notícia no fou bisbe. Ningú s'ha d'estranyar de saber ara que no ens han arribat notícies de predicacions fetes a infidels per cap bisbe en cap moment dels segles XIII i XIV. Si l'estatut mencionava en primer lloc l'arquebisbe de Tarragona i els bisbes, era per deferència, per cortesia o perquè els corresponia predicar, no perquè es preveïés que ho farien. I si l'estatut mencionava tot seguit els frares dominicans i franciscans, deixant de banda, no solament el clergat secular i els ordes militars, sinó tots els altres ordes religiosos, era perquè l'inspirador i redactor de l'estatut sabia molt bé que les inquietuds missioneres de l'Església del seu temps només es trobaven entre els dominicans i franciscans. Si era clar a tothom que la gran majoria dels eclesiàstics no havia de fer servir les possibilitats que l'estatut oferia, no calia mencionar-los. De fet, no ens consta de cap benedictí, agustí, cistercenc, premostratenc, cartoixà, carmelità, mercedari, trinitari, antonià etc. que prediqués mai als jueus o als sarraïns, durant els segles XIII i XIV.

El primer predicador a infidels és, efectivament, un membre de l'orde de sant Domingo, un frare, com postula el tòpic tendenciós, però un frare atípic, molt diferent dels frares normals. És fra Pau Cristià, un jueu convertit natural de Montpeller, que no havia estudiat a cap escola d'estudis orientals, sinó amb els millors mestres jueus del seu temps. En realitat, doncs, no era un frare, sinó un jueu convers amb hàbit de frare, qui inaugurava les predicacions als jueus dels dominis de Jaume I, i les inaugurava, precisament, en forma de disputes.

Les actuacions d'aquest jueu convers es produïren tothora en un ambient de tensió. Per a les seves primeres disputes, fra Pau Cristià devia emparar-se, segurament, en l'estatut de 1243, però el fet és que per a la famosa Disputa de Barcelona entre ell i rabí Mossé ben Nahman de Girona, el juliol de 1263, el mestre jueu fou obligat a presentar-se a Barcelona *per ordre expressa del Rei*, a instància dels frares predicadors, com recorda la relació notarial llatina.⁶

El resultat de la Disputa fou considerat per fra Pau Cristià com a favorable — tot i que no ens consta que guanyés mai la conversió d'un sol jueu —, i impetrà de Jaume I diverses provisions que secundessin els seus propòsits. Així, el 26 d'agost del mateix any, el Rei expedia una circular als seus oficials i súbdits manant-los acollir benigneament els frares dominicans que volien predicar als jueus i als sarraïns, i manant-los també que induïssin els jueus i els sarraïns de qualsevol edat i sexe, o els obliguessin, si calia, sota pena de multes, a escoltar amb silenci les seves predicacions;⁷ totes les predicacions dels dominicans, en general,

però al cap de tres dies, el 29 d'agost, com si el tercer punt de l'estatut comencés a perdre vigor, el Rei expedia una altra circular, adreçada ara exclusivament als jueus dels seus dominis, manant-los acollir favorablement el dominicà fra Pau Cristià, tramès per ell mateix per mostrar-los la fe cristiana, i escoltar-lo pacientment a les sinagogues, cases privades o altres llocs on ell volgués conferenciar, amb l'obligació adjunta de respondre als seus arguments i pagar-li les despeses (a compte del tribut reial ordinari). No cal dir, aquesta darrera circular acabava amb un manament als oficials reials perquè obliguessin els jueus a complir les coses ordenades, per força, si de grat no ho feien.⁸

Les vexacions a què donaven lloc les predicacions de fra Pau Cristià provocaren, aleshores mateix, una primera limitació a l'estatut de 1243: l'endemà d'aquella darrera circular, el Rei n'expedia una altra en què concedia als jueus de les seves aljames que no poguessin ésser obligats a sortir del recinte del call per escoltar les predicacions dels dominicans.⁹ Cinc anys més tard, el 25 d'octubre de 1268, l'aljama de Barcelona obtenia com a privilegi particular, no solament no haver de sortir del call per escoltar les predicacions dels dominicans i dels franciscans, sinó que els predicadors, quan anessin a les sinagogues, ho fessin acompanyats només de deu persones cristianes;¹⁰ privilegi que el dia 9 de novembre següent el Rei concedia també als jueus de Lleida,¹¹ i que aviat posseirien d'altres aljames pel fet d'obtenir per a elles els mateixos privilegis reials que la de Barcelona.

I aquestes que hem vist són totes les notícies de llicències reials per predicar concedides per Jaume I: l'estatut general de 1243, decisiu, però que es mantenia en un terreny programàtic, i dues circulars el 1263.

Han de passar tretze anys més, ja dins el regnat de Pere el Gran, perquè tornem a trobar un altre lot de notícies de predicacions a infidels. Malauradament, no podem precisar les personalitats que les conduïren, pertanyents als dos ordes mendicants mencionats a l'estatut de 1243.

El 19 d'abril de 1279, Pere el Gran expedia una circular als seus oficials perquè obliguessin els jueus — només els jueus — a reunir-se a les sinagogues per escoltar la predicació de la paraula de Déu que els volguessin adreçar els frares franciscans, els quals, segons deia, en tenien especial manament del papa.¹² Però igualment, reiterant un mecanisme que ja ens ha aparegut, el Rei havia de sortir en defensa dels jueus i aturar les actuacions incorrectes dels missioners: escrivia als priors dels dominicans d'Osca i de Saragossa perquè en les predicacions als jueus no es fessin acompanyar de molts cristians, laics o clergues, a causa dels avalots antijueus que provocaven,¹³ i manava als sobrejunteros d'Osca i Saragossa i als justícies de Calataiud, Terol i Tarassona, que no deixessin assistir sinó quinze o vint persones cristianes a les predicacions als

jueus.¹⁴ El dia 9 de juliol del mateix any escrivia també al batlle i al veguer de Girona perquè no exigissin multa als jueus malalts o absents que no havien acudit a les predicacions dels franciscans, i no permetessin que el poble cristià fos present a aquests sermons;¹⁵ i encara el dia 8 d'octubre expedia una altra circular als seus oficials perquè no permetessin l'entrada a les sinagogues, amb els frares predicadors o franciscans, sinó només tres o quatre prohoms, per tal d'evitar els mals tractes que els cristians infligien als jueus amb aquest pretext, i escrivia també a vint-i-tres convents de franciscans pregant-los que evitessin les violències en la predicació.¹⁶

I aquestes notícies, exclusives de l'any 1279, de contingut més negatiu que positiu, és tot el que sabem de predicacions a infidels (jueus) durant els regnats de Pere el Gran i del seu fill Alfons el Franc (1276-1291). De conversions fruit de les predicacions dels frares, és ben possible que se'n produïssin, però no ens consta de cap.

Jaume II, poc després d'iniciat el seu regnat (1291-1327), promulgà una pragmàtica insistint, sense fer-hi referència, en els punts de l'estatut del seu avi Jaume I. Ignorem la personalitat religiosa que hi havia al darrera de la decisió reial, però el fet de dictar la pragmàtica estant a València, fa pensar que pretenia sortir al pas dels dubtes que els juristes podien posar a la validesa de l'estatut general de 1243 com a llei fonamental del regne de València, i deu ser per això que la pragmàtica no parla de disposicions anteriors, tot i seguir molt de prop, en la seva redacció, l'estatut de 1243.¹⁷

A pesar de seguir-lo, tanmateix, la pragmàtica se n'aparta en detalls molt significatius: ja no menciona els bisbes (que hi figuraven per motius ornamentals), ni els franciscans (molts dels quals en aquell moment eren suspects d'heterodòxia), sinó només els dominicans; allà on l'estatut de Jaume I emprava el substantiu "predicacionem", ara apareixen els gerundis "predicando", "disputando" i "conferendo"; i afegeix un incís que obligava els jueus i sarraïns a respondre sense subterfugis a les objeccions que els fossin presentades i adduir els textos literaris que els fossin assenyalats. Tot indueix a creure, doncs, que a diferència d'aquella primera disposició, en aquesta nova pragmàtica es condensava una certa experiència en les disputes amb els jueus i sarraïns. I no restà pas en lletra morta, perquè la pragmàtica fou tornada a promulgar poc després, el 15 de desembre de 1297, amb una clàusula final en què el Rei anul·lava els privilegis concedits als jueus per Jaume I o per ell mateix de no poder ser obligats a assistir a les predicacions; és a dir, que es pot deduir que els infidels intentaven que la pragmàtica no fos posada en pràctica.¹⁸ D'altra banda, les predicacions també ens consten perquè l'octubre d'aquell any 1296, Jaume II, que aleshores també regnava sobre Mallor-

ca, atenent que la multitud que assistia a la predicació dels “religiosos” als jueus solia provocar disturbis, manava als seus oficials de l'illa que no permetessin fer tals predicacions fora dels calls, i que només hi assistissin deu prohoms (és a dir, que havia de repetir, en favor dels jueus de Mallorca, el privilegi concedit per Jaume I a l'aljama de Barcelona).¹⁹

Finalment, encara en temps de Jaume II, es produeix el darrer acte legislatiu de caire general per promoure la conversió dels infidels (durant l'època que estudiem), i és la promulgació i nova edició, dins les corts generals als catalans celebrades a Barcelona el 1311, del text íntegre de l'estatut de Jaume I, amb la qual cosa els seus tres punts passaven a formar part, perpètuament, de les Constitucions de Catalunya.²⁰ En realitat, però, el tercer punt de l'estatut que ara ocupa la nostra atenció no es pot dir que tingués gaires efectes pràctics. Com ja he assenyalat, no sabem que els bisbes prediquessin mai als infidels, i les notícies de predicacions de frares franciscans i dominicans durant el segle XIV són escasses; tan escasses, que només podem deduir-les d'un privilegi obtingut per l'aljama de jueus de Girona, l'any 1329, en virtut del qual els jueus no havien de sortir del call per escoltar les predicacions dels frares, i aquests podien anar acompanyats només de deu prohoms quan prediquessin dins les sinagogues;²¹ privilegi que l'any 1373 fou confirmat pel rei Pere el Cerimoniós.²²

D'aquí no hem de deduir, naturalment, que durant el segle XIV les predicacions minvessin o cessessin. Al contrari, augmentaren notablement. El que succeïa és que la majoria dels missioners que pretenien predicar als jueus o als sarraïns, com que no eren frares franciscans ni dominicans, o ni tan sols religiosos o clergues, no podien emparar-se en l'estatut ni en les pragmàtiques generals, i hagueren d'impetrar i obtenir llicències reials particulars.

LES LLICÈNCIES PARTICULARS

Ben mirat, aquella circular de Jaume I en favor de fra Pau Cristià, del 29 d'agost de 1263, es pot ja considerar com la primera llicència reial per predicar obtinguda per un missioner singular, que en aquest cas era jueu convers i alhora frare. El beneficiari de la segona llicència que coneixem és Ramon Llull, que no era cap d'aquelles dues coses, però vivia obsessiónat per aconseguir la conversió dels infidels mitjançant la seva Art.

L'any 1299, Ramon Llull regressava d'una de tantes estades a París, i essent a Barcelona, adreçava el *Dictat de Ramon* a Jaume II sol·licitant aquell “poder” que comentàvem als primers paràgrafs d'aquest treball. El Rei, condescendent, el dia 30 d'octubre li concedia la llicència personal

de predicar als jueus i als sarraïns dels seus dominis.²³ Convé que fem notar, però, les restriccions que el monarca posava a aquesta llicència: primer, només podien assistir cinc o sis persones laiques a les seves predicacions de la veritat cristiana als infidels, a més dels religiosos que ho desitgessin; segonament, aquestes exposicions s'havien de fer en dia festiu setmanal — diumenge i divendres als sarraïns, i diumenge i dissabte als jueus —; i en tercer lloc, atesa la naturalesa peculiar dels seus raonaments, els jueus i sarraïns estaven obligats a escoltar-lo però no a respondre-hi. Quant a l'eficàcia d'aquestes previstes predicacions, és molt simptomàtic que no consti enlloc que Ramon Llull emprés la llicència, i sapiguem, en canvi, que mig any després d'haver-la obtinguda ja havia passat el mar i tornat a Mallorca, domini aleshores d'un altre monarca, on no podia pas servir-se de la llicència aconseguida a Barcelona.²⁴

Cronològicament, el tercer beneficiari d'una llicència particular de predicar és Jaume Pere, convers sarraí. Tres anys després de rebre el baptisme, el 25 de juny de 1308, Jaume Pere obtenia un guiatge comú per circular lliurement pel país i alhora poder predicar la fe cristiana als sarraïns i als jueus quan ho cregués oportú.²⁵ Es fa difícil, tanmateix, d'imaginar un sarraí convertit predicant als jueus, perquè és molt dubtós que aconseguís desvetllar-hi simpaties o connectar-hi intel·lectualment; i si, com sembla, no disposava del manament adreçat als oficials reials perquè obliguessin els infidels a escoltar-lo, ben pocs devien ser els assistents a les seves predicacions.

A continuació apareix mestre Joan d'Osca, un altre jueu convers, que obtingué dues llicències similars (per motius que de seguida veurem): una de l'infant Alfons el 15 de gener de 1320²⁶, i una altra del mateix Alfons, ja essent Rei, el 30 de setembre de 1328.²⁷ Totes dues llicències, molt retòriques, després d'insistir en l'obligació dels prínceps de propagar la fe cristiana, ponderen la gran erudició de mestre Joan d'Osca, que havia estat rabí, i mencionen les indulgències concedides als assistents a les seves predicacions per butlla del papa Bonifaci VIII, confirmada per Joan XXII —segons certificació del bisbe de Calahorra (a la qual la segona llicència afegeix les de l'arquebisbe de Tarragona i el bisbe d'Osca)—, i els seus desigs de predicar la paraula de Déu als jueus i als sarraïns. Per això, l'infant (i rei) Alfons mana als seus oficials que no permetin que mestre Joan d'Osca i els seus seguidors siguin insultats —és a dir, que hi havia qui els insultava—, i obliguin els jueus i sarraïns a assistir a les seves predicacions, en presència dels prelats i clergues locals.

Deduïm, per la menció de Bonifaci VIII, que mestre Joan d'Osca, de qui ignorem el nom jueu, es convertí l'any 1303 o abans, i que en l'espai

dels vuit anys transcorreguts entre les dues llicències devia predicar algunes vegades, o almenys intentar-ho, perquè la segona llicència, la de 1328, afegeix que cal tenir per nul·les les gràcies o privilegis reials obtinguts pels jueus o pels sarraïns amb què pretenen que no estan obligats a assistir a les predicacions dels conversos.

Aquesta darrera clàusula, de la qual ja hem trobat precedents a la segona publicació de la pragmàtica de Jaume II, demostra l'existència d'una previsible reacció de defensa per part dels infidels. Si incòmodes eren per als jueus i els sarraïns les predicacions dels frares, molt més enutjoses havien de resultar les predicacions de conversos de llurs mateixes religions, és a dir, de "renegats". Ja hem vist com des del temps de Jaume I els jueus havien obtingut el privilegi de no haver de sortir del call per suportar les predicacions, sovint acompanyades d'avalots; més endavant, aconseguiren dels Reis i autoritats d'altres províncies tendents a restringir-les o impedir-les: la prohibició general feta als conversos d'entrar als calls;²⁸ la prohibició als conversos d'entrar als calls, encara que ho fessin amb intenció de predicar, sense llicència expressa del batlle (tal com disposava Jaume II de Mallorca en ordre dictada el 28 de juny de 1309),²⁹ o que les predicacions dels conversos es fessin únicament a la sinagoga (tal com concedí el rei Alfons a les aljames de Girona i Barcelona el novembre de 1328).³⁰ Els jueus del comtat d'Urgell, aquell mateix novembre de 1328, obtingueren del rei Alfons una provisió particular que d'una manera molt subtil reduïa, gairebé del tot, les predicacions de conversos: que el batlle del lloc i sis o vuit prohoms hi haguessin d'assistir sempre³¹. No era sense causa, doncs, que la segona llicència per predicar concedida a mestre Joan d'Osca expressava que algunes aljames de jueus havien arribat a aconseguir el privilegi de no estar obligats a assistir a les predicacions dels conversos; però, com hem vist, el rei Alfons, tot renovant la llicència per predicar, revocava tals privilegis esgrimits per les aljames com a contraris a la propagació de la fe cristiana.

En realitat, era una simple presumpció, sense efectes comprovats, que amb les predicacions dels conversos s'aconseguís la propagació de la fe cristiana. La raó amb què el rei Alfons motivà la seva disposició que el batlle i sis o vuit prohoms haguessin d'assistir sempre a les predicacions dels conversos als jueus del comtat d'Urgell era, ni més ni menys, que els conversos es presentaven sovint amb voluntat fingida d'importunar els jueus amb predicacions perquè amollessin diners per veure-se'n lliures ("cum ipsi conversi predicta faciant pro eo ut premissi judei se redimant ab eisdem"). La puresa d'intencions, almenys en algun cas, no existia, i els efectes saludables estaven per demostrar.

La concessió de llicències reials a conversos, tanmateix, continuà,

com si la Cancelleria preferís tancar els ulls a la realitat. Dos germans, segons sembla, originaris de Tudela de Navarra, que tenien per nom Pedro Fernández de Tudela i Jimeno Pérez de Tudela, es presentaren a Montalbán davant l'infant Pere l'agost de 1333, i el dia 24 d'aquest mes obtenien d'ell una típica llicència per predicar a les aljames de jueus, és a dir, un típic manament als oficials reials perquè obliguessin els jueus a reunir-se i escoltar-los quan l'un i l'altre els volguessin predicar.³²

De Jimeno Pérez sabem que es presentà a València i predicà als jueus dins el palau episcopal i a la sinagoga; en voler fer el mateix a la Seu, el lloctinent del batlle s'hi oposà, i per això, després de protestar-ne amb acta notarial,³³ el 15 de novembre del mateix any 1333 aconseguia del rei Alfons una llicència similar a l'anterior que acabava amb una protecció i comanda reials especials.³⁴ I tant a l'un com a l'altre convers no els devien faltar destorbs en el seu propòsit d'aconseguir la conversió dels jueus (si és que era això, realment, el que pretenien), perquè cinc anys després de la primera circular n'havien d'aconseguir encara una altra del mateix infant Pere, ara Rei.³⁵

L'any següent, 1339, una nova llicència atorgada pel rei Pere el Cerimoniós tenia com a beneficiari el convers Pere de la Mercè, oriünd de Berga i batejat en aquesta vila catalana abandonant muller, fills i béns. Examinat i trobat suficient pel bisbe d'Urgell, i recomanat pels prohoms de Berga, el Rei li expedia la llicència per predicar, que comprenia la predicació i també la disputa amb els jueus, sense limitació de temps ni de lloc.³⁶ No ens consta si Pere de la Mercè efectivament predicà i disputà.

Cins anys més tard, una altra llicència, atorgada a Tàrraga el 6 de febrer de 1344, tenia com a beneficiari el quirúrgic reial, originari de la mateixa població, també convers, anomenat Romeu de Pal, que era molt versat —deia el Rei— en llatí, en hebreu i en ciència bíblica del Vell i el Nou Testament. Però malgrat la seva ciència, el Rei disposava, amb molta cautela, que en les exposicions i disputes que establís amb els jueus fossin presents el prior i lector dels dominicans o el guardià i lector dels franciscans de la localitat.³⁷ Igual que l'anterior convers, no ens consta que Romeu de Pal realment prediqués o disputés;³⁸ i no podem deixar de remarcar que els frares, abandonat el paper de protagonistes en les predicacions als infidels que els atorgaven els estatuts generals, ja havien passat a figurar-hi com a simples comparses.

El beneficiari de la cinquena llicència del rei Pere, datada el 16 d'abril de 1347, és mestre Pere de Gràcia, oriünd de Saragossa, prou instruït en la Llei mosaica, segons deia el Rei, i, naturalment, convers. La llicència canta el gest heroic del l'anteriorment metge jueu que ho abandonà tot per abraçar la fe cristiana, i que seguint l'exemple dels apòstols ja havia

convençut altres jueus de la veritat de la nova fe; i com que volia ampliar la seva activitat missionera amb una patent reial per obligar els jueus a escoltar les seves predicacions, el Rei li la concedia sense posar-hi limitacions especials, sinó que, per tal de facilitar les predicacions, atorgava al missioner una àmplia protecció i guiatge.³⁹ Podem deduir que mestre Pere de Gràcia intentà predicar en alguns llocs, perquè cinc anys més tard el Rei li havia de renovar la llicència, tot afegint una clàusula que derogava el privilegi atorgat per ell mateix als jueus de Cervera de no poder ser constrets a escoltar les predicacions dels conversos i no haver de presentar els llibres hebreus que aquests sol·licitessin per corroborar els seus arguments.⁴⁰

La llicència reial següent és la més singular i la més difícil de comentar. Datada a Barcelona el 8 d'octubre de 1358, el seu beneficiari és un jueu de la ciutat, de nom Mossé Daniel. D'ell diu el document reial que ja ha reconegut el camí i la llum de la veritat (del cristianisme, evidentment), i que sovint discuteix amb els altres jueus les paraules dels profetes i dels llibres antics, cosa que li reporta un odi capital, a més d'insults i mals tractes. El nucli de la llicència, doncs, és una protecció reial especial i una concessió per exposar els profetes i la veritat dels llibres sagrats als jueus, sempre que ho vulgui fer (al marge de la intervenció dels oficials reials).⁴¹ Ignorem però, què devia predicar en concret aquest jueu, quin cas li podien fer els seus germans de religió, si d'entrada l'odiaven i el maltractaven, i quin nom devia prendre quan, segurament aleshores mateix, es batejà.

Dos anys després, el 28 de novembre de 1360, també a Barcelona, Nicolau de Gràcia, natural d'Íxar, al regne d'Aragó, impetrava i aconseguia del rei Pere la llicència per predicar. El document expresa que Nicolau de Gràcia havia estat trobat suficient en la Llei *mosaica* per part d'alguns doctors i religiosos que per disposició reial l'havien examinat, i que al moment de la seva conversió havia abandonat tots els béns temporals. El zel per la nova religió —continuava dient el Rei— l'havia dut ja al proselitisme fins al punt de convertir alguns jueus; i secundant el seu bon propòsit, ara li concedia la llicència per predicar als jueus, tant a les sinagogues com a d'altres llocs idonis, a sabuda del bisbe, rector o vicari de la ciutat o lloc, el qual faria de jutge sobre si els textos adduïts pel predicador demostraven les seves afirmacions. La llicència acabava, com d'altres que ja sabem, amb l'anul·lació de totes les cartes reials ja expedides que, impetrades importunament pels jueus, poguessin impedir els efectes beneficiosos per a la fe cristiana a què la llicència apuntava.⁴²

D'aquest convers Nicolau de Gràcia consta que a primers de juliol de 1361 s'havia presentat a Mallorca, i en virtut de la llicència reial exigí al governador que el recomanés als batlles forans en les seves predicacions

als jueus;⁴³ el desembre següent era a Manresa i rebia almoina de 30 sous per part de la ciutat;⁴⁴ i dos anys després ja era mort, assassinat, segurament a Puigcerdà, ja que els jueus d'aquesta aljama foren processats per raó de la seva mort ("...contra judeos ville Podiiceritani racione mortis perpetrare in personam magistri Nicholai conversi").⁴⁵

La trajectòria del convers Nicolau de Gràcia presenta alguns elements que convé remarcar. El primer, que ja ens ha comparegut abans, és la penúria econòmica dels predicadors, que no tenien res perquè havien hagut d'abandonar-ho tot al moment de la seva conversió (cosa que indica, indirectament, que no es complia gens aquell primer punt sancionat per l'estatut de 1243, sobre la indemnitat de béns dels conversos). Si no es ruboritzaven de demanar i acceptar almoines, és que realment les necessitaven; i la fam és molt mala consellera. Un altre element curiós i inesperat és el singular examen de suficiència en religió *jueva* a què el Rei havia fet sotmetre el convers abans d'atorgar-li la llicència que sol·licitava; d'on és lícit concloure que alguns havien impetrat la llicència per predicar sense ésser versats en la seva anterior religió (i, paral·lelament, sense conèixer prou bé la nova religió cristiana). I finalment, la tràgica mort d'aquest convers corrobora l'alt grau de tensió que provocaven els "renegats" en relació als seus antic correligionaris.

Som molt lluny d'aquell pla ideal de confrontació pacífica de religions que imaginava l'anònim autor del *Libre del Gentil*. Les extorsions monetàries i els avalots públics que els conversos provocaven contínuament, forçaven els jueus a impetrar provisions reials de defensa. El 27 d'agost de 1343 els jueus de Manresa obtenien del Rei un manament al batlle perquè no deixés entrar cap convers a la sinagoga o a les cases particulars dels jueus, i que aquests no fossin obligats a assistir als seus sermons o a adduir textos i llibres.⁴⁶ L'any 1351 era l'aljama de Girona la que demostrava a la cort que els conversos, emparats en les llicències, feien compulsions injustes en els jueus i movien contra ells avalots per tal que en poguessin treure diners ("faciunt fieri compulsas indebitas et injustas et ipsos nituntur avolotare ut inde ab eis peccunias valeant extorquere").⁴⁷ L'any 1359 el lloctinent reial de Mallorca enviava un manament al batlle d'Inca perquè no permetés les disputes dels conversos amb els jueus durant la Setmana Santa, època de l'any que més fàcilment registrava avalots contra els jueus.⁴⁸ El 1376 era l'aljama de Terol la que obtenia una provisió particular que restringia fortament les predicacions: el convers que pretenia fer-ne, a més de la llicència prèvia, només podria predicar un dia l'any, a la residència mateixa del batlle, el dia i hora que aquest voldria i davant els jueus que el mateix batlle designaria.⁴⁹ Finalment, com ja es podia preveure, l'any 1383 l'aljama de Mallorca obtenia del rei Pere el privilegi que, per evitar les enutjoses

predicacions dels conversos, cap oficial no els pogués obligar a escoltar-les; privilegi que al cap de poc el mateix Rei estenia a les aljames de Barcelona, Lleida, Perpinyà, Saragossa, Calataiud, Osca, Exea, Barbastre, Alcanyís, València i Xàtiva, prohibint, amb fortes penes, que cap convers entrés als calls jueus.⁵⁰

Però malgrat les prohibicions i els privilegis en favor de les aljames, els conversos que ho desitjaven no deixaven d'obtenir de la cort llicències per predicar als jueus, que val tant com dir la possibilitat d'extorquir-los diners. El dia 3 de desembre de 1377, el convers Arnau d'Estadella, natural d'Osca, obtenia de l'infant Joan una llicència per disputar i exposar la veritat de la fe cristiana als jueus una vegada al mes, en presència del prior o lector dels dominicans o del guardià o lector dels franciscans de la localitat. La llicència de l'Infant expressava la profunditat de coneixements del Vell i del Nou Testament que tenia el convers, però les dades biogràfiques que en sabem, entre les quals delacions contra jueus i percepció d'almoines, apunten clarament a una intenció descarada de vexar els seus antics correligionaris i obtenir-ne moneda.⁵¹

El dia 15 de març de 1379 obtenia del rei Pere la llicència de predicar un tal Guillem, natural de París, "batxiller" en llei mosaica. Diu el document reial que havia estat examinat "en la llei divina" per carmelitans mestres i batxillers en Bíblia, i trobat suficient i apte per a la predicació; per això, secundant els seus desigs d'il·lustrar els jueus en la fe cristiana, el Rei li conferia la facultat de predicar als jueus i als sarraïns (?) dos dies a la setmana, en presència dels prelats o clergues de la ciutat o lloc;⁵² facultat que onze anys més tard, el 3 de desembre de 1390, li renovava l'infant Martí, duc de Montblanc, qualificant-lo de "licenciat" en llei mosaica, i al·ludint als exàmens a què l'havien sotmès fra Francesc Martí, carmelità mestre en teologia, i fra Lluís Satorre, guardià del convent de framenors de Barcelona.⁵³

Aquell mateix any 1379, dos conversos de València, Jaume Romeu i Guillem Català, obtenien de l'infant Martí una patent per predicar als jueus del regne.⁵⁴ No tenim més dades sobre les activitats particulars de Guillem Català, però la trajectòria de Jaume Romeu concorda amb les conclusions negatives que treïem abans en relació als conversos predicadors: el convers Jaume Romeu, com a pobre, rebia almoina de la cort, obtenia la prioritat en l'arrendament de la tafureria de la jueria de València (lloc de pecat i escola del diable, segons els moralistes de l'època), i un fill seu, de nom Berenguer Romeu, l'any 1392 seria inculpat de l'esvaïment de la jueria.⁵⁵

Finalment, el 23 de març de 1389, el rei Joan concedia una darrera llicència al convers Juan **Fernández de Toledo**, la biografia del qual indueix a pensar, com en els anteriors, que l'impuls per a la predicació no

procedia del zel per la glòria de Déu sinó de la necessitat de trobar un *modus vivendi* per a ell i per a la seva nombrosa família.⁵⁶ Tanmateix, la llicència, concedida per disputar i predicar als jueus, ponderava formulàriament els seus coneixements de llatí, d'hebreu i del Vell i Nou Testament, i li imposava només la condició de la presència dels oficials reials i del prior o lector dels dominicans, del guardià o lector dels franciscans, o bé del rector o vicari de la localitat.⁵⁷

I malgrat que la llicència revocava tots els rescriptes reials passats i futurs que es poguessin adduir fent obstacle a les predicacions de Juan Fernández, atenent que tal llicència atemptava contra el privilegi general atorgat a les aljames de jueus l'any 1383, i que només els cànons sagrats poden concedir la facultat de predicar o disputar sobre la fe catòlica, tres mesos després de firmada el mateix rei Joan anul·lava i revocava la llicència concedida al convers amb una circular del 15 de juny adreçada al batlle de Lleida;⁵⁸ i en un manament del 26 d'abril de 1391 adreçat al batlle i justícia de Xàtiva, al·legant que en concedir la llicència a Juan Fernández no tenia la intenció d'exposar els jueus a perills, el Rei disposava que les predicacions d'aquest i d'altres conversos es fessin tan sols una vegada al mes, en lloc apartat de la multitud del poble, i amb assistència del batlle, del justícia, de deu prohoms i del prior dels predicadors o el guardià dels franciscans de la ciutat.⁵⁹

I encara, sense mencionar cap llicència concreta, el dia 11 de maig de 1390 el rei Joan manava als oficials del Rosselló que no obliguessin els jueus de Perpinyà a presentar llibres jueus en les disputes que els entaulaven els conversos, amb el propòsit notori de vexar-los;⁶⁰ i el 12 de setembre següent, en virtut del privilegi del rei Pere ja mencionat, manava a tots els oficials del regne de València que no obliguessin els jueus de la capital a assistir a les predicacions dels conversos, la intenció dels quals, deia el mateix Rei, era més aviat extorquir-los diners que convertir-los a la fe cristiana ("qui potius hoc faciunt pro extorquendis peccuniis et pro gravando aljamam ipsam aut eius singulares quam pro reducendo aliquos judeos ad fidem catholicam aut alia sana mente").⁶¹

Els Reis i els funcionaris reials dels segles XIII i XIV sabien molt bé, millor que els erudits del segle XX, d'on procedia l'antijudaisme del seu temps, i qui l'atiava.

Notes

* Text refós i ampliat de la comunicació presentada al II Congrés Internacional de Lul·lisme, celebrat a Mallorca l'octubre de 1976, en commemoració del setè centenari de la fundació de Miramar. Els organitzadors del Congrés, sense donar-ne cap explicació, publicaren les Actes sense la comunicació, i tampoc no l'han inclosa als posteriors volums d'"Estudios Lulianos".

1. *Obres de Ramon Llull*, vol. 19, *Rims*, Mallorca 1936, pàg. 273.
2. Per a la bibliografia remeto a les llistes de les pàg. 267-294 de JEREMY COHEN, *The Friars and the Jews. The Evolution of Medieval Anti-Judaism*, Ithaca i Londres 1982. No he sabut veure cap novetat en aquest llibre, a pesar del que proclama l'autor a la presentació, i el considero un dels més tendenciosos, operant tothora la falsa dicotomia entre "bons" (= el judaisme rabínic) i "dolents" (= els frares, tots els frares, només els frares). Darrera el seu muntatge d'erudició, l'autor a penes dissimula el propòsit de carregar sobre el cristianisme medieval les connotacions negatives de l'antijudaisme modern.
3. A. CORTABARRÍA, *Originalidad y significación de los "Studia Linguarum" de los dominicos españoles de los siglos XIII y XIV*, "Pensamiento" 25, Barcelona 1969, pàg. 71-92; JUSTO FORMENTÍN IBÁÑEZ, *Funcionamiento pedagógico y proyección cultural de los Estudios de árabe y hebreo promovidos por san Ramón de Penyafort*, "Escritos del Vedat" 7, Torrent 1977, pàg. 155-176.
4. *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña*, vol. I. Madrid 1896, pàg. 217-218. El tercer punt diu així: "Volumus eciam et statuimus quod quandocumque archiepiscopus, episcopi vel fratres predicatorum aut minores accesserint ad villas vel loca ubi sarraceni vel judei moram fecerint et verbum Dei dictis judeis vel sarracenis proponere voluerint, ipsi ad convocacionem eorum perveniant et pacienter audiant predicacionem eorum; et officiales nostri, si gratis venire noluerint, eos ad hoc omni excusacione postposita compellant".
5. Butlla publicada, entre d'altres, per AMBROSIO DE SALDES, "Revista de Estudios Franciscanos" 2, Barcelona 1908, pàg. 475-476.
6. "... cum Moyses, dictus magister judeus de Gerunda, fuisset ab ipso domino Rege ad instanciam fratrum predicatorum vocatus..." La relació notarial ha estat publicada, entre d'altres, per A. HUICI, *Colección diplomática de Jaime I el Conquistador*, tomo III, primera parte, València 1923, pàg. 192-194. Ha estat traduïda al català per Eduard Feliu dins l'obra *Disputa de Barcelona de 1263 entre Mestre Mossé de Girona i fra Pau Cristidà*, Barcelona 1985, pàg. 63-69.
7. Circular publicada, entre d'altres, per HUICI, *op. cit.*, pàg. 196.
8. Circular publicada, entre d'altres, per HUICI, *op. cit.*, pàg. 203-204, però detant-la, per error de còpia, un dia després.
9. Circular publicada, entre d'altres, per HUICI, *op. cit.*, pàg. 203.
10. Privilegi publicat, entre d'altres, per HUICI, *op. cit.*, segunda parte, pàg. 296.
11. Privilegi publicat, entre d'altres, per HUICI, *op. cit.*, pàg. 298-299.
12. *Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, vol. 6, Barcelona 1850, pàg. 194.

13. ACA, Canc, Reg. 41, fol. 93v, en data València 19.VI.1279. Aquestes dues cartes i la majoria dels documents citats o que haurem de citar fins a 1311, es troben inventariats a l'obra de JEAN RÉGNÉ, *History of the Jews in Aragon. Regesta and Documents. 1213-1327*, Jerusalem 1978. Les dues cartes presents hi tenen els números 731 i 732.
14. ACA, Canc, Reg. 41, fol. 93v i 94r, en dates València 19.VI i 12.VII.1279, citats per RÉGNÉ, *op. cit.*, núm. 733, 735 i 740.
15. Carta publicada per AMBRÓS DE SALDES, *Documentació franciscana (1267-1285)*, "Estudis Franciscans" 45, Barcelona 1933, pàg. 135.
16. Cartes publicades per AMBROSIO DE SALDES, "Revista de Estudios Franciscanos" 2, Barcelona 1908, pàg. 598-599. Datada el 31 de març de 1279, ha estat publicada una circular del rei Pere als seus oficials del regne de València perquè obliguessin tots els conversos (sarraïns) a escoltar les predicacions i admonicions del dominicà fra Joan de Puigventós, delegat per formar-los en la religió cristiana (cfr. J.M. COLL, *Escuelas de lenguas orientales en los siglos XIII y XIV*, "Analecta Sacra Tarraconensia", 18, Barcelona 1945, pàg. 88). No es tracta, doncs, de predicacions a infidels per convertir-los, sinó de catequització d'infidels ja batejats; però cal afegir que aquestes conversions no foren espontànies, fruit del proselitisme dels dominicans formats als *Studia Linguarum*, sinó conversions forçades resultat d'un avalot mogut pels cristians contra la moreria de València.
17. ACA, Canc, Reg. 104, fol. 62r, en data València 27.VIII. 1296, publicada per ANTONI RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'Història de la Cultura Catalana Medieval*, vol. 2, Barcelona 1921, pàg. 9-11, núm. 12. La nota registral indica que se n'expediren diverses còpies. Una d'aquestes còpies, amb la data 17.XI.1297, és la que fou impresa a l'*Aureum Opus* de València, doc. 6 de Jaume II, i, treta d'ací, per J. TEJADA Y RAMIRO, *Colección de cánones y de todos los concilios de la Iglesia de España y de América*, tomo III, Madrid 1859, pàg. 373-374. Ni l'una ni l'altra no foren indicades per Régné.
18. ACA, Canc, Reg. 195, fol. 10r-v, indicada per RÉGNÉ, *op. cit.* núm. 2670.
19. ACA, Canc, Reg. 194, fol. 267r, en data València 3.X.1296, indicada per RÉGNÉ, *op. cit.*, núm. 2624.
20. *Cortes de los antiguos Reinos...*, vol. I, Madrid 1896, pàg. 216-219, indicat per RÉGNÉ, *op. cit.*, núm. 2934 (equivocant l'any en la referència a l'estatut de Jaume I, el qual, d'altra banda, li havia passat per alt).
21. ACA, Canc, Reg. 479, fol. 53v-54r, en data València 5.VI.1329.
22. ACA, Canc, Reg. 923, fol. 182r-v, en data Barcelona 1.II.1379, citat per JULIÁN DE CHÍA, *Bandos y bandoleros en Gerona*, vol. I, Girona 1888, pàg. 377. No es comprèn la lleugeresa amb què dos historiadors asseguraren: "Dedúcese claramente de muchos documentos que un fraile dominico predicaba todas las semanas en la sinagoga de los judíos para apartar-los de los errores de su secta y convertirlos a la verdad evangélica": J. COROLEU; J. PELLA y FORGAS, *Los Fueros de Cataluña*, Barcelona 1878, pàg. 447. No he trobat ni un sol document que parli de predicacions setmanals regulars. Les escasses actuacions dels franciscans en aquest camp queden comprovades per PEDRO SANAHUJA, *Historia de la Seráfica Provincia de Cataluña*, Barcelona 1959, pàg. 102-105.

23. ACA, Canc, Reg. 114, fol. 44v-45r, indicada per RÉGNÉ, *op. cit.*, núm. 2719, i publicada, entre d'altres, per RUBIÓ, *op.cit.*, vol. I, Barcelona 1909, pàg. 13-14, núm. 14.
24. Cfr. SALVADOR GARMÉS, *Dinamisme de Ramon Llull*, dins *Miscel·lània Lul·liana*, Barcelona 1935, pàg. 56-96.
25. ACA, Canc, Reg. 205, fol. 174v, indicat per RÉGNÉ, *op. cit.*, núm. 2862, publicat a l'Apèndix documental, núm. 1. El dia 8 d'abril de 1306 el Rei comunicava al batlle general de Catalunya que havia concedit vuit diners diaris per sosteniment de "Jacobi Petri, qui anno preterito per sacre regeneracionis babtismum de sarracenorum secta ad fidem nostram conversus est": Reg. 270, fol. 120r. El nom d'aquest convers permet suposar que el mateix Rei li havia fet de padrí de baptisme.
26. ACA, Canc, Reg. 364, fol. 8v-9r, citada per RUBIÓ, *op. cit.*, vol. II, pàg. 60, i publicada a l'Apèndix, núm. 2. No fou indicada per Régné.
27. ACA, Canc, Reg. 476, fol. 224v-225v, citada per COROLEU-PELLA, *op. cit.*, pàg. 449. Aquesta llicència, que serví de model per llicències posteriors, figura, suprimits els noms propis, al doc. 57 del manuscrit publicat per MARIANO USÓN SESÉ, *Un formulario latino de la Cancillería Real Aragonesa (siglo XIV)*, "Anuario de Historia del Derecho Español" 6, Madrid 1929, pàg. 329 i següents.
28. La primera ordinació coneguda d'aquest tipus és la de Perpinyà, dictada per Jaume II de Mallorca l'any 1296; la segona, de Barcelona, dictada pels Consellers el 1319, repetida el 1327; i la tercera, de Mallorca, dictada pel lloctinent reial el 1329 i repetida el 1344. Cfr. "Revue des Langues Romanes" 5, Montpeller-París 1874, pàg. 91; FRANCISCO DE BOFARULL, *Ordinaciones de los Concellers de Barcelona sobre los judíos en el siglo XIV*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona" 6, 1911-1912, pàg. 97-102; ANTONIO PONS, *Los judíos del reino de Mallorca durante los siglos XIII y XIV*, "Hispania" 16, Madrid 1956, pàg. 237.
29. Document publicat al "Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana" 6, Palma de Mallorca 1895-1896, pàg. 336, i tornat a publicar per PONS, *op. cit.*, vol. 20, Madrid 1960, pàg. 438.
30. ACA, Canc, Reg. 433, fol 151r, en data Tarragona 11.XI.1328; Reg. 430, fol. 114r-v, en data Tarragona 14.XI.1328.
31. ACA, Canc, Reg. 433, fol. 111r-v, publicada a l'Apèndix, núm. 3.
32. Aca, Canc, Reg. 570, fol. 54r. La llicència particular a Jimeno Pérez es troba publicada, tret d'una còpia existent a l'Arxiu del Regne de València, al treball de Piles citat a la nota següent.
33. L.PILES ROS, *Los judíos valencianos y la autoridad real*, "Sefarad" 8, Madrid-Barcelona 1948, pàg. 78-96.
34. ACA, Canc, Reg. 487, fol. 192v, publicada a l'Apèndix, núm. 4.
35. ACA, Canc, Reg. 865, fol. 135v, en data València 7.XI.1338. Aquest document i els que indico a les notes 39, 40 i 45 em foren comunicats amablement per la Dra. Maria Teresa Ferrer.
36. Aca, Canc, Reg. 603, fol 127r-v, publicada per RUBIÓ, *op. cit.*, vol. 2, pàg. 59-60, núm. 63.

37. ACA, Canc, Reg. 1118, fol. 112r, publicada per RUBIÓ, *op. cit.*, vol. 1, pàg. 129-130, núm. 119.
38. Aquest convers i quirúrgic deu ser el mateix a qui el rei Alfons concedí en exclusiva la carnisseria dels jueus de Cervera (ACA, Canc, Reg. 484, fol. 71r, en data València 15.XII.1331), i tenia assignacions de diners de la cort reial ("Revue des Etudes Juives" 57, París 1909, pàg. 273).
39. ACA, Canc, Reg. 883, fol. 37v-38r, en data València 16.IV.1347.
40. ACA, Canc, Reg. 893, fol. 88r-v, publicada a l'Apèndix, núm. 5. No he pogut trobar als Registres la provisió que menciona en favor dels jueus de Cervera.
41. ACA, Canc, Reg. 903, fol. 68r, publicada per RUBIÓ, *op. cit.*, vol. I, pàg. 186, núm. 185.
42. Aca, Canc, Reg. 905, fol. 32r-33r, publicada, traient-la d'una còpia existent a l'Arxiu del Regne de Mallorca, per ANTONIO PONS, *El converso aragonés Nicolás de Gracia en Mallorca (1361)*, "Argensola" 4, Osca 1953, pàg. 45-50. Aquí mateix es parla de les predicacions fetes als jueus de Mallorca, l'any 1350, per un tal Pere Serra, nom que podria correspondre al Pere de Gràcia que ja hem trobat, mal llegit.
43. Cfr. l'article de Pons citat a la nota anterior, i aquell altre publicat a "Hispania" 16, Madrid 1956, pàg. 361-363 i 557-559.
44. JOAQUIM SARRET I ARBÓS, *Jueus a Manresa*, Manresa 1917, pàg. 47.
45. ACA, Canc, Reg. 714, fol. 84r-v, en data Barcelona 17.VII.1363.
46. ACA, Canc, Reg. 622, fol. 63v. Aquesta referència i la de la nota següent em foren comunicades pel Doctor Jordi Rubió.
47. ACA, Canc, Reg. 667, fol. 8r, en data Barcelona 12.V.1351.
48. PONS, article publicat a "Hispania" 16, Madrid 1956, pàg. 352 i 552-553.
49. ACA, Canc, Reg. 929, fol. 103v-104r, publicada a l'Apèndix, núm. 6.
50. FRITZ BAER, *Die Juden im christlichen Spanien*, Erster Teil, Berlín 1929, doc. 356/5 i pàg. 541-542. És convenient de fer notar que el professor Baer va ometre la publicació de documents que parlaven directament de predicacions de conversos jueus. Aquest és un privilegi capitulat que toca d'altres qüestions.
51. JOAQUIM MIRET I SANS, *El procés de les hòs ties contra'ls jueus d'Osca en 1377*, "Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans" 4, Barcelona 1911-1912, pàg. 59-80, especialment pàg. 64, 73 i 76. La llicència, publicada a la pàg. 64 sense indicar-ne la signatura, es troba a ACA, Canc, Reg. 1723, fol. 42r-v. Per a l'almoïna cfr. AGUSTÍ ALTISENT, *L'almoïna reial a la cort de Pere el Cerimoniós*, Abadia de Poblet 1969, pàg. 66.
52. ACA, Canc, Reg. 933, fol. 153r-v. La llicència fou redactada a partir del formulari mencionat a la nota 27, i la reproduirà, amb variants, la que indico a la nota següent i publico a l'Apèndix núm. 10. Guillem de París podria ser "lo convers" que el 24 de setembre del mateix any 1379 predicà als jueus de Tortosa (cfr. FRANCESCH CARRERAS Y CANDI, *L'aljama de juheus de Tortosa*, Barcelona 1928, pàg. 90). No tinc més notícies d'un tal "Pere convers" que l'any 1369 predicà als jueus de Vila-reial (cfr. "Primer Congreso de Historia del País Valenciano", vol.

- 2, València 1980, pàg 814), ni del Joan de Vilaragut que l'any 1381 rebé almoina de la universitat d'Elx per predicar i per disputar amb els jueus de la vila (*cfr.* "III Congrés d'Història de la Corona d'Aragó", vol. 2, València 1923, pàg. 5).
53. ACA, Canc, Reg. 2095, fol. 175v-176v, publicada a l'Apèndix, núm. 10. Els dos frares mencionats a la llicència no sé que tinguessin cap altra activitat en relació amb els jueus. Sobre fra Lluís Satorre no he trobat notícies als treballs històrics sobre franciscans; sobre fra Francesc Martí *cfr.* l'estudi de Jaume de Puig i Oliver publicat a l'"Arxiu de Textos Catalans Antics" 2, Barcelona 1983, pàg 241-318.
54. ACA, Canc, Reg. 2068, fol. 45r, publicada a l'Apèndix, núm. 7.
55. Per a les almoines *cfr.* ALTISENT, *op. cit.*, pàg. 146. Per a l'arrendament de la tafureria *cfr.* ACA, Canc, Reg. 1893, fol. 144r, en data Barcelona 24.III.1388. Per a la inculpció del seu fill *cfr.* ELISEO VIDAL BELTRÁN, *Valencia en la época de Juan I*, València 1974, pàg. 66.
56. Juan Fernández de Toledo segurament és el mateix que l'any 1382, tornant de Roma, fou robat pel camí i rebé almoina reial (*cfr.* ALTISENT, *op. cit.*, pàg. 147-148), i el mateix que en passar per Girona, amb una instància sense data, demanava almoina als jurats exposant que s'havia convertit amb dos germans, la muller i set fills, i que havia hagut d'abandonar tots els seus béns temporals; l'almoina li era més necessària, deia, per tal com "de las sus manos non sepa ningún oficio facer con que pueda mantener la sua familia, porque sea estado de la generación e linage de Sadoch", és a dir, de llinatge sacerdotal (*cfr.* ENRIQUE CLAUDIO GIRBAL, *Los judíos en Gerona*, Girona 1870, pàg. 41-42).
57. ACA, Canc, Reg. 1895, fol. 212v-213r, publicada a l'Apèndix, núm. 8. És possible que la llicència no fos la primera que obtenia, i que aquest Juan Fernández sigui el mateix Juan Fernández que l'any 1378 predicà als jueus de Vila-reial (*cfr.* "Primer Congreso de Historia del País Valenciano", vol. 2, València 1980, pàg. 815), i el que l'any 1388 rebia almoina dels cònsols de Tarragona per disputar amb els jueus de la ciutat (*cfr.* ENRIQUE MORERA Y LLAURADÓ, *Tarragona cristiana*, vol. 3, Tarragona 1954, pàg. 37).
58. ACA, Canc, Reg. 1896, fol. 97v-98r: "... cum nemini liceat de fide catholica disputare seu predicare nisi hiis quibus a jure incumbit onus vel qui missi fuerint juxta canonicas sanciones".
59. ACA, Canc, Reg. 1848, fol. 113r-v.
60. ACA, Canc, Reg. 1897, fol. 239r-v, publicat a l'Apèndix, núm. 9.
61. ACA, Canc, Reg. 1847, fol. 22v-23r.

Apèndix documental

1

València, 25, juny, 1308

Guiatge atorgat per Jaume II al convers sarraí Jaume Pere per circular lliurement pel país i predicar als sarraïns i als jueus.

Nos Jacobus etc. per presentem cartam nostram constituimus et recepimus sub [proteccione] et guidatico speciali fidelem nostrum Jacobum Petri, qui per sacre regenerationis babtismum de sarracenorum secta ad fidem nostram catholicam est conversus, ita quod nullus cuiuscumque dignitatis, condicionis seu status existat audeat vel presumat dictum Jacobum Petri et bona sua et res capere, inpedire, detinere vel aliquatenus gravare aut molestare seu bona sua pignerare vel occupare culpa, crimine vel delictis alienis, immo ipsum cum rebus et bonis suis possit libere per terram nostram ire et fidem Christi sarracenis et judeis cum sibi oportunum fuerit predicare. Quicumque autem contra hoc nostrum guidaticum et proteccionem venire presumpserit, iram et indignacionem nostram et penam quingentorum aureorum se noverit absque remedio aliquo incursum, dapno illato primitus integre restituto. Data Valencie VII° kalendas julii anno predicto [1308].

Petrus Marci mandato regio facto per Johannem [...], capellanum domine Regine.

ACA, Canc, Reg. 205, fol. 174v.

2

Lleida, 15, gener, 1320

Circular de l'infant Alfons als oficials reials manant-los protegir el convers mestre Joan d'Ozca i obligar els jueus i sarraïns a escoltar les seves predicacions.

Infans Alfonsus etc. dilectis et fidelibus suis universis et singulis suprajunctariis, vicariis, çalmedinis, justiciis, bajulis ac aliis domini Regis officialibus ad quos presencium tenor pervenerit, salutem et dileccionem. Ad hoc summi dispensacione consilii catholici principes orbis

terre in universalis vocem (?) firmamento sidereo nitore coruscant et gerunt in temporalibus principatum ut si plerumque sollicitudo continua in agendis eorum curas et studia sibi vendicet et requirat, ad ea tamen que tangunt christiane fidei incrementum tanto spirent votis ferventibus et intendant quanto in augmentum catolice fidei in terris a Domino constituti gratius et accepius inde Chisto prestant obsequium, a quo christiana fides cepit initium et potestas eorum ab illo dinoscitur eis divinitus attributa; ex quo presides et officiales illorum eo principaliter tenentur in populis superiorum debitum et affectum totis viribus exequi quo amplius ad dilatandum palmites fidei prelibate vaccare tenentur instancius ut inde reddantur Altissimo placidi et suis maioribus gratiosi. Hac igitur consideracione convicti, cum magister Johannes de Osca, lator presencium, nobis humiliter duxerit exponendum ut cum idem a judayca gente vel populo trahat originem [et] in eorum perfidia diucius perstitisset, et quamvis eorum extiterat prepositus et magister longe tamen fuisset illorum obumbracione deductus priusquam agnosceret Deum lucis, et postmodum divino Flamine illustratus cor carneum induens et scammas cecitatis abiciens ab infidelitatis errore discesserit [et] per sancte regenerationis lavacrum ad vere fidei redierit veritatem, sicque in fidei meritum quam agnovit intendat judeis et sarracenis proponere verbum Dei ut a cordibus eorum expulsa tocius supersticionis caligine ad lucis semitam reducantur, [nobisque] humiliter suplicaverit ut circa hoc dignaremur eundem congruis fulciri favoribus et auxilii nostri sibi plenitudinem impartiri, propterea, cum ex litteris venerabilis in Chisto patris Michaelis divina providentia calagurritanensis episcopi nobis constet sanctissimum in Christo patrem et dominum dominum Bonifacium felicis recordacionis romanum pontificem per suum privilegium, sanctissimi in Christo patris domini Johannis eius successoris firmiori robore et auctoritate munitum, aliosque prelatos prefatum magistrum Johannem velut sciencia peditum ac in divina lege peritum circa predicationem premissam et alia necessaria quamplurimis indulgentiis et concessionibus muniisse; idcirco vobis et vestrum cuilibet dicimus et districte mandamus quatinus predictum magistrum Johannem et conversos adherentes eidem ipsiusque familiam et personas ac bona eorum manutenentes et deffendentes in jure ac benigne recipientes et tractantes eosdem, non permitatis eos ab aliquo in persona vel bonis offendi, injuriari, agravari vel eis aliquod dampnum vel malum seu violenciam irrogari, nec eis in modum contumelie sive blasfemie dici ab aliquo vel proferri verba injurie vel opprobi, sicut “abnegati”, “tornadicii” vel similia, ne conversi, ob tantum convicium quod pocius vergit in fidei **detrimentum**, a sua **conversione** Deo placida resipescant vel a tam sancto proposito retrahantur; et nichilominus cum dictus magister Jo-

hannes qui conversionem desiderat eorumdem voluerit ipsis judeis vel sarracenis Dei verbum proponere vel illis predicando lumen fidei declarare, cogatis et faciatis ipsos judeos ac sarracenos loco et tempore congruis, presentibus locorum prelati vel clericis, coram eo venire et pariter congregari ut ex semine verbi Dei ab eo prolati ad salutem animarum fructificent, interna cogitatione lumen de lumine videant, et ad veritatis viam, exuta priori veste pestifera, contricto corde et humiliato spiritu convertantur. Si vero aliquis contra justiciam et contra preceptum nostrum huiusmodi predictum magistrum Johannem, conversos et adherentes eidem vel eius familiam in personis vel bonis verbo vel facto injuriari, gravare, offendere vel injuriam aut blasphemiam in eorum vel fidei diminucionem facere vel inferre presumpserit, sic contra huiusmodi transgressores previa justicia procedatis eosque penis curetis legitimis coercere quod pena eis inflictata culpam commissam totaliter abluat et aliis materiam auferat similia presumendi. Datum Ilerde XVIII kalendas ffebroarii anno Domini millesimo CCC^o nonodecimo.

Guillelmus Coperii mandato domini Infantis facto per Guillemum Ollomarii.

ACA, Canc, Reg. 364, fol. 8v-9r.

3

Lleida, 26, novembre, 1328

Manament del rei Alfons als seus oficials del comtat d'Urgell perquè assisteixin, amb sis o vuit prohoms, a les predicacions dels conversos als jueus, si tenen realment el propòsit de predicar

Alfonsus etc. dilectis et fidelibus suis vicariis, bajulis ceterisque officialibus nostris in comitatu Urgelli et vicecomitatu agerensi constitutis vel eorum locatenentibus salutem et dileccionem. Ad instanciam aliquorum conversorum nonnullas vobis direximus litteras ut cum ipsi verbum Dei proponere desiderant faceretis judeos dictorum comitatus et vicecomitatus insimul congregari et coram eis venire ad audiendum dictum Verbum quod intendunt proponere predicando. Nunc autem expositum nobis fuit pro parte judeorum jamdictorum ut cum ipsi conversi predicta faciant pro eo ut premissi judei se redimant ab eisdem, hocque cedat dictis judeis in dampnum non modicum et prejudicium manifestum, idcirco, ad supplicacionem dictorum judeorum, volentes ipsis judeis de justicie remedio provideri, vobis dicimus et mandamus

quatenus si dicti conversi vos requisiverint ipsos judeos venire coram eos, vos ipsos judeos ad hoc minime compellatis; verum si predicare premissis judeis voluerint, in sinagoga dictorum judeorum vel in alio decenti loco premissos judeos faciatis insimul congregari, in qua predicatione vos, bajulus loci ubi congregati ipsi judei fuerint, una cum sex vel octo probis hominibus ipsius loci, prout vobis dicto bajulo melius videbitur faciendum, personaliter intersitis, litteris jamdictis a nobis obtentis obsistentibus nullo modo. Datum Ilerde VI° kalendas decembris anno Domini millesimo CCC^o vicesimo octavo.

Bartholomeus de Podio ex petitione provisa.

ACA, Canc, Reg. 433, fol. 111r-v.

4

Calataiud, 15, novembre, 1333

Llicència per predicar als jueus atorgada pel rei Alfons el convers Jimeno Pérez de Tudela

Alfonsus etc. dilectis et ffidelibus universis et singulis officialibus nostris vel eorum locatenentibus ad quos presentes pervenerint salutem etc. In nostri presencia constitutus Eximinus Petri de Tudela, olim judeus ad ffidem catholicam conversus, supplicando humiliter postulavit quod cum ipse per loca jurediccioni nostre submissa ire proponat ut Christi verbum judeis predicando eisdem salvacionis viam valeat aperire, dignaremur vobis mandare quod in locis nostris ad que ipsum venire contigerit judeos locorum ipsorum ad certum locum ad eius predicationem audiendam per vos vocari et congregari de benignitate regia mandaremus, nos vero supplicacioni ipsi condescendentes benigne vobis et unicuique vestrum dicimus et mandamus quatinus quocienscumque prefatus Eximinus ad loca vestro districtui submissa declinaverit judeos ipsorum locorum ad requisicionem prenominati Eximini ad certum et idoneum locum convocari et congregari opportunis temporibus faciatis ut inibi dictum Eximinum audiant ut, eiecta ab eorum cordibus judayci erroris seu infidelitatis duricia, christianorum numero cupiant adunari; injungentes vobis nichilominus per presentes quod dicto Eximino, quem sub proteccionem et comanda recipimus speciali, nullam per quospiam permitatis in persona vel bonis fieri injuriam, molestiam vel gravamen. Datas Calataiubii XVII° kalendas decembris anno Domini millesimo CCC^oXXX^o tercio.

Bernardus de Podio mandato regio facto per Gondisalvum Garciam, consiliarium.

ACA, Canc, Reg. 487, fol. 192v.

5

Barcelona, 18, febrer, 1352

Llicència per predicar als jueus concedida pel rei Pere al convers mestre Pere de Gràcia

Nos Petrus etc. attendentes quod vos, magister Petrus de Gracia, oriundus Cesarauguste, nunc autem habitator Barchinone, qui satis estis in lege ebrayca eruditus, divino ministrante Spiritu, fugatis et penitus conculcatis erroribus et cecitatis judaice perfidia derelicta, ad Christum verum lumen et eius fidem catholicam supra Petri bases fundatam conversus toto mentis conamine extiteratis, et quasi modo genitus infans lach concupiscens dulcedinis eiusdem fidei catholice, nichil vobiscum preter nudum corpus portans, fueratis sacri fontis babtismatis litore in anime vestre remedium insignitus, et nichilominus imitando sacros Christi apostolos et eorum semitas investigando plures olim judeos in fide catholica adeo, ut nostre regie dignitatis pertulit auditum relacio fidedigna, instruxeratis salubribus sermonibus ac eciam documentis quod se ad dictam fidem, abjectis dictis judaycis erroribus, conversi fuerant, ad vestri supplicationem ad hoc ut vos prosequendo dictum sacrum negocium judeos terre nostre prout vobis possibile esset possetis avertere ab erroribus memoratis et eis verbum Christi proferre ut illi ex eis in quibus Spiritus Sanctus spirare vellet renati eius aqua ad jamdictam fidem orthodoxam, rupto velamine cordium, salubriter se converterent, tribuerimus vobis facultatem compellendi dictos judeos ad audiendum et scultandum disputationes, sermones ac predicationes vestras, et nichilominus mandaverimus universis et singulis officialibus nostris quod per impositionem penarum et alias compellerent judeos quoscumque dictis erroribus excecatis ad audiendum et scultandum predicationem vestram cum per vos requisiti essent et alias, ut in carta nostra inde vobis facta nostro sigillo pendenti munita data Valencie XVI° kalendas madii anno Domini M^oCCC^oXL^o septimo largius et seriusius continetur; attamen vos, pretextu cuiusdam littere a nostra curia per aljamam judeorum ville Cervarie obtente, que data fuit Perpiniani nono kalendas ffebroarii anno Domini M^oCCC^oXL^o quarto, per quam, inter alia, mandavimus bajulo Cervarie vel eius locumtenenti ne ad instan-

ciam aliquorum neophitorum seu conversorum compellerent judeos vel judeas dicte ville ad interessendum eorum sermonibus vel predicationibus nec portandum vel ostendendum eisdem suos libros vigore aliquarum litterarum in contrarium per nos vel alios dictis conversis concessarum seu concedendarum, nisi de illa nostra littera expressata mencio haberetur, ut lacius in ipsa littera denotatur, seu alias non potestis circa induccionem et predicationem dicte fidei catholice comode intendere prout decet, quapropter nos, ad vestrum propositum quod circa excolendam et propagandam vineam Domini Sabaot geritis devotum et favorabilem habentes respectum, concedimus, volumus et jubemus quod vos, dictus magister Petrus et alii eciam conversi, dicta littera non obstante, possitis in ecclesiis seu sinagogis dictorum judeorum predicare, et si necessarium fuerit, prefatos judeos eciam compelli facere ad hostendendum libros ebraicos necessarios, coram rectore et bajulo loci ubi predicaveritis, ad id temen paucis christianis existentibus; mandantes per presentem universis et singulis officialibus nostris presentibus et futuris quatenus per impositionem penarum et alias compellant dictos judeos ad dictam vestram predicationem audiendam et dictos libros hostendendum cum per vos fuerint requisiti. In cuius rei testimonium presentem fieri et nostro sigillo pendenti jussimus communiri, datam Barchinone XVIII^a die febroarii anno nativitate Domini M^oCCC^oL^o secundo. Visa Romeus.

Martinus Egidii ex petitione provisa in consilio, presente domino infante Petro.

[*Al marge esquerre:*] Sine precio, ob exaltacionem fidei orthodoxe.

ACA, Canc, Reg. 893, fol. 88r-v.

6

Montsó, 6, agost, 1376

Provisió del rei Pere adreçada als oficials de Terol posant moltes restriccions a les predicacions dels conversos als jueus.

Petrus etc. fidelibus judici, alcaidis et bajulo civitatis Turolii aliisque universis et singulis officialibus nostris presentibus et futuris locaque tenentibus eorundem, salutem et gratiam. Sicut sepius fuit reverenter expositum coram nobis, aliqui de Lege judayca ad fidem christianam conversi, habentes a nobis licenciam ut quociens voluerint possint coram **judeis** terre **nostre exponere** verbum Christi et eciam compellere eosdem seu facere compelli ad veniendum in locum commune ad disputandum

inibi cum eis, compellant frequenter et frequentissime judeos dicte aljame, tam ministeriales quem alios, et tam provectos in Lege quam rudos, et tam provectos in etate quam in minoribus constitutos, ad veniendum ad dictum commune locum et inibi audiendum ipsos conversos et disputandum cum eis, dampna varia et evidentissima provenerunt et prove niunt aljame et judeis predictis, tam propter concitacionem populi secularis congregantis se ad predicta quam ex eo quod dicti ministeriales, qui ut pauperrimi habent se et domum suam ex suis laboribus sustentare, dimitendo officia et labores suos compulsi habent sic frequentissime interesse in predictis. Quocirca ad dicte aljame supplicacionem humilem, vobis et vestrum singulis dicimus et mandamus de certa sciencia et expresse et sub ire et indignacionis nostre quatenus predictos judeos per eosdem conversos vel aliquem seu aliquos ipsorum ad premissa seu eorum aliqua nisi semel in anno, et tunc in domibus vestri, dicti bajuli presentis vel futuri, et tempore ac die quibus vos, dictus bajulus, ordinabitis, compelli nullatenus permittatis, nec vos vel aliqui vestrum ipsos nec eorum aliquos compellatis ut intersint in dicta disputatione illi quos vos, ipse bajulus, duxeritis ordinandos dumtaxat, quoniam ut dicti judei releventur ab incomodis et vexacionibus quibus propterea fatigari dicuntur sic fieri et compleri sine mutacione aliqua volumus et jubemus; scituri quod si aliter fieri permiseritis, vos ut nostrorum neglectores mandatorum fortiter puniemus, et dampna que sustinebunt predicti culpa vestrum de bonis vestris exigi et haberi faciemus et in eisdem satisfieri dictis judeis, contrariis provisionibus, litteris seu mandatis factis per nos vel carissimum primogenitum et generalem locumtenentem nostrum, sub expresse quorumvis verborum derogatoriorum vel aliorum forciorum quantumcumque, obsistentibus nullo modo. Datum in villa Montissoni VI^a die augusti anno a nativitate Domini M^oCCC^oLXXVI^o. Rex Petrus.

Thomas de Canellis ex provisione facta per dominum Regem ad relacionem Petri de Vallo, consiliarium et thesaurarium.

Probata.

ACA, Canc, Reg. 929, fol 103v-104r.

València, 20, abril, 1379

Manament de l'infant Martí als oficials del regne de València perquè obliguin els jueus a escoltar les predicacions dels conversos Jaume Romeu i Guillem Català.

Infans Martinus etc. dilectis et fidelibus universis et singulis bajulis civitatum, villarum et locorum regni Valencie aliisque officialibus et eorum locatenentibus ad quos presentes pervenerint, salutem et dilectionem. Notum fieri volumus per presentes quod Jacobus Romei et Guillelmus Catalani, presencium latores, vota sua ad salutem anime dirigentes, votiveque desiderantes secundum catholicam et evangelicam doctrinam sacri babtismatis unda renasci, a Lege discedentes ebrayca eiusdem sacri babtismatis regeneracionis lavacrum susceperunt; ob quod judeos sub ebrayca Lege astantes toto corde pervertere et ad Christi Legem deducere afectantes, per civitates, villas et loca dicti regni incedere intendunt, suis induccionibus adque sermonibus verbo Dei judeis sepefatis reserandis, eosdem ad sacrum babtismum pro posse reduciendo; propterea vobis et unicuique vestrum dicimus et mandamus expresse quatenus quocienscumque jamdictos Jacobum et Guillelmum seu alterum ipsorum ad partes vestras tocus regni predicti declinare contigerit et inde requisiti fueritis, judeos aljamarum dicti regni in ecclesiis seu plateys aut locis ubi assuetum est verbum Die sermocionari et sermones dictorum conversorum audiri [...] favorabiliter pertractando, nullum eis dampnum, molestiam seu injuriam inferatis seu per aliquem inferri permittatis aliqua racione. Datum Valencie XX die aprilis anno Domini M^oCCCLXXIX. Infans Martinus.

Dominus Infans mandavit michi Jacobo de Castellione.

Dicta littera fuit duplicata, quarum una data fuit Jacobo Romei et alia Guillermo Catalani.

ACA, Canc, Reg. 2068, fol. 45r.

8

Montsó, 20, març, 1389

Llicència per predicar als jueus atorgada pel rei Joan al convers Juan Fernández de Toledo.

Nos Johannes etc. principum regimini necnon presidum rite congruit ut ea libentius exequantur per que fidey catholice cultus noscitur augmentari. Cum itaque vos, Johannes Ferdinandi, oriundus civitatis toletane, presentis exhibitor, Scripturas Sacras tam Novi quam Veteris Testamenti didisceritis et eis imbutus tam latina lingua quam ebrayca non modica **profundare noscamini, volentes per vos fulgorem claritatis vestre sciencie indigentibus popalari**, tenore presentis concedimus vobis quod in

quibuscumque civitatibus, villis, locis et castris dominacionis nostre in quibus judei morentur possitis, presentibus ibi officialibus nostris, cum eisdem judeis licite disputare et exposicionem verborum veritatis super orthodoxa fide facere eis ut ab errore quo involuti sunt valeant separari et redire quantum sit possibile ad semita veritatis; mandantes cum eadem quibuscumque gubernatoribus, justiciis, bajulis, merinis, çalmedinis, vicariis, subvicariis, ceterisque universis et singulis officialibus nostris presentibus et futuris eorumque locatenentibus quatinus tociens quociens vos, dictus Johannes, volueritis, judeos aljamarum predictarum congregent et compellant ad conveniendum coram vobis pro premissorum execucione, dum tamen inibi intersit prior vel lector fratrum ordinis beati Dominici vel guardianus seu lector fratrum ordinis sancti Ffrancisci civitatis, aut rector vel vicarius ville, loci aut castri ubi predicta fient; vobis etiam exequantur non obstantibus quibuscumque ordinacionibus, provisionibus seu mandatis in contrarium per quascumque personas factis et fiendis sub quibusvis verbis concepta existant, eciam si verba vel actus derogatorii essent in eis appositi aut totus tenor illius in presenti haberetur esse insertus, et revocatoria huius nostri propria manu tota esset conscripta, que quo ad hec presentis serie revocamus et pro revocatis, irritis aut nullis haberi volumus et jubemus. In cuius rei testimonium presentem vobis fieri iussimus nostro sigillo pendenti munitam, datam in villa Montissoni XXIII^a die marcii in anno a nativitate Domini M^oCCC^oLXXX^oIX^o regnique nostri tercio. Rex Johannes.

Probata

ACA, Canc, Reg. 1895, fol. 212v-213r.

9

Perpinyà, 11, maig, 1390

Manament del rei Joan als seus oficials del Rosselló perquè no tolerin els abusos dels conversos envers els jueus, emparats en llicències reials.

Pro eadem aljama [judeorum ville Perpiniani].

Johannes Dei gracia rex Aragonum etc. nobili et dilecto ac ffidelibus gubernatori Rossilionis et Ceritanie necnon bajulo ville Perpiniani eorumque locatenentibus ac aliis universis et singulis officialibus et subditis nostris ad quem seu quos presentes pervenerint et pertineant infrascripta, salutem et dileccionem. Contigit interdum et persepe quod per aliquos ad fidem orthodoxam conversos aut alios qui in ebrayco fore se asserunt sufficienter provectos, ut a judeis aljamarum ville Perpiniani et

de collecta ac contribucione eiusdem tedio seu metu vel fatigacione aut aliter peccunias valeant extorquere et eosdem redimi et vexari facere in hunc modum, requiruntur disputaciones et congregaciones fieri inter eos et judeos aljamarum predictarum pocius vexacionis causa quam animo judeos eosdem ad fidem orthodoxam convertendi, prout facti experientia, que rerum omnium est magistra, quotidie et satis notorie nos edocet; in quibusquidem disputacionibus et congregacionibus ad predictorum conversorum vel aliorum instanciam iidem judei libros judaycos et del dia (?) Talmut asportare multociens compelluntur, cuius compulsione et vexacionis causa et alias oportet judeos predictos damnum et nocumentum pati non modicum, ut prefertur; quamobrem nos, volentes eosdem premissis ex causis et aliis de gracia speciali a talibus compulsione et fatigacionibus preservari, vobis et vestrum cuilibet dicimus et expresse de certa sciencia mandamus sub pena quingentorum florenorum auri nostro si contrafeceritis erario applicandorum quatinus amodo in talibus disputacionibus vel congregacionibus casu quo per dictos conversos vel alios requirerentur fieri, ut prefertur, ad dictorum conversorum vel aliorum seu alicuius eorum instanciam ad monstrandum aliquos libros de rabbi Mosse vel alios judaycos seu dia (?) Talmut, predictos judeos vel aliquem seu aliquos ex eis minime compellatis seu compelli faciatis vel permittatis, esto quod dicti conversi licenciam ostenderint de eisdem; nos enim vobis faciendi contrarium abdicamus potestatem omnimodam serie cum presenti. Data Perpiniani XI^a die madii anno a nativitate Domini MCCC nonagesimo. Visa Jordani.

Dominus Rex, presente Juliano Garrius, regente thesaurariam, mandavit michi Guillemo Gebelini.

Probata.

ACA, Canc, Reg. 1897, fol. 239r-v.

10

Barcelona, 3, desembre, 1390

Llicència per predicar als jueus concedida per l'infant Martí al convers Guillem de París.

Infans Martinus etc. dilectis et ffidelibus gerentibus vices pro nobis, vicario et bajulo Barchinone, suprajunctariis, çalmedinis, merinis aliisque vicariis, bajulis et officialibus dicti domini Regis atque nostris vel ipsorum locatenentibus presentibus ac futuris quibus infrascripta spectare aliquatenus dinoscantur, salutem et dileccionem. Ad hoc summi

despensacione consilii ducalis ac presidentis tronum ascendimus et populi atque terrarum quibus actore Domino presidemus officium suscepimus ut ad alia extrinseca debita sollicitudo nos provocet, ad ea tamen que tangunt fidei catholice incrementum tanto fervencius intendamus quanto accepius domino nostro Jhesu Christo impartimur obsequium a quo fides nostra sumpsit exordium et a quo nostre magestatis recognoscimus principatum. Sane fidelis noster Guillemus Parisiensis, licenciatus in Lege antiqua, lator presencium, nobis exposuit reverenter quod cum ipse a judayca gente trahens originem in eorum perfidia diucius prostitisset et illorum prepositus ac magister longe fuisset illorumque obumbracione seductus priusquam agnosceret Deum lucis, tandem Spiritu, qui ubi vult spirat, in ipsum divinitus spirante sic eum sacro flamine illustravit quod scammas cecitatis abiciens et cor carneum inducens ab infidelitatis errore discesserit per sancte regenerationis lavacrum ad fidei rediens unitatem; verum cum in fidei meritum quam agnovit intendat judeis proponere verbum Dei ut per salutaria monita a cordibus eorumdem tocius supersticionis expulsa caligine illi ad lucis semitam reducantur, nobis humiliter supplicaverit ut circa hec dignaremur eundem congruis fulcire favoribus et auxilii nostri plenitudinem impartiri, propterea, cum dictus bacallarius examinatus per dilectum et religiosos fratres Ffranciscum Martini, magistrum in Sacra Pagina, ordinis beate Marie de Monte Carmelo, et Ludovicum de Turri, gardianum conventus fratrum minorum civitatis Barchinone, fuerit in predictis suficiens et idoneus repertus, prout legittime constat nobis, vobis et vestrum cuilibet dicimus expresse et de certa sciencia mandamus quatinus predictum Guillermmum et conversos adherentes eidem ipsiusque familiam et personas et bona eorum manutinentes et defendentes in jure et benigne recipientes et tractantes eosdem, non permittatis eos ab aliquo in persona vel bonis offendi, injuriari, gravari vel eis aliquod dapnum vel malum inferri seu violenciam irrogari, nec eis in modum contumeliter sive blasfemie dici ab aliquo vel proferri verba injurie vel obpprobrii, ne conversi ob tantum convicium quod potius vergit in fidei detrimentum a sua conversione Deo placida respiscant vel a tam sancto proposito retrahantur; et nichilominus cum dictus Guillemus, qui conversionem desiderat eorumdem, voluerit ipsis judeis verbum Dei proponere vel illis predicando lumen fidei declarare, cogatis et faciatis ipsos judeos loco et tempore congruis, presente locorum prelato vel, si vobis videatur, aliis personis intelligentibus, ante eum venire et insimul congregari ac ipsi se personaliter exhibere ut ex semine verbi Dei ab eo prolati ad salutem animarum fructificent, interna cogitacione lumen de lumine videant et ad veritatis viam, exuta priori veste pestifera, convertantur, non obstantibus aliquibus privilegiis seu graciis ipsis judeis indultis, per que asse-

rant vel intendant ne ad huiusmodi predicatione accedere teneantur, cum ea que in fidei detrimentum et salutis eorum vergat dispendium nolumus eisdem aliquatenus suffragari. Si vero aliquis contra justiciam et contra preceptum nostrum huiusmodi predictum Guilemum, conversos et adherentes eidem vel eius familiam in personis vel bonis verbo vel facto injuriare, gravare, offendere vel injuriam aut blasphemiam in eorum vel fidei diminucionem facere vel inferre presumpserit, sic contra huiusmodi transgressores previa justicia procedatis eosque curetis penis legitimis coercere, quod pena eis inflicta culpam commissam totaliter abluat et aliis similia presumendi materiam interdicat. Data Barchinone sub nostro sigillo pendenti tercia die decembris anno a nativitate Domini millesimo trecentesimo nonagesimo. Vidit de Alpicat.

Petrus Strany, scriptor domini Regis, ex provisione facta per vicecancellarium domini Ducis.

Probata

ACA, Canc, Reg. 2095, fol. 175v-176v.